

ХРЕСТОМАТІЯ
З КУРСУ
“ЕТИКА”

**ДЛЯ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ
ІНОЗЕМНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ “НІМЕЦЬКА МОВА ТА
ЛІТЕРАТУРА”, “ФРАНЦУЗЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА”**

Укладач:
к.філос.н., ас.Винник-Остапишин В.Р.

О.Є. Перова. Біоетика: Смыслові і предметні ракурси

Фантастичні успіхи новітніх біотехнологій, які проявилися у другій половині й особливо наприкінці ХХ ст., породили цілий спектр світоглядно-етичних проблем. Безмежні технологічні можливості людини, яка використовує методи генної інженерії, клонування, потребують нової визначеності суспільства в плані ставлення до людини як природної й соціокультурної цінності. Постають проблеми моральних регулятивів, "стандартів", що дозволяють або забороняють певні втручання в людське біологічне. Взагалі конструювання живого методами новітньої біотехнології породжує питання етичного і світоглядного характеру,

Ознаками світоглядно-теоретичних спроб осмислити окреслену ситуацію є широке вживання останніми роками таких понять як біоетика, еволюційна етика, екологічна етика, біофілософія тощо. Названі поняття є відображенням складних феноменів етичного, світоглядного характеру, що сформувались у науці в умовах її переходу до постнекласичного етапу.

На наш погляд, нові етичні орієнтації, яких потребує використання новітніх біотехнологій, слід шукати в сфері біоетики. Проаналізуємо певні змістовні і смыслові її аспекти.

Феномен біоетики останніми роками привертає значну увагу філософів і методологів науки, природознавців і медиків як на Заході, так і в Україні. Вивчаючи наукові і філософські джерела, присвячені біоетиці, можна виявити принаймні два ракурси використання цього терміна (роботи М.Р'юза, Ед.Вілсона, Б.Реніца, В.Борзенкова, М.Кисельова, В.Крисаченка та ін.). Так, під біоетикою розуміють притаманну людині вроджену схильність розглядати певний спосіб дій як справедливий, а інший - як несправедливий. У певному розумінні, мова йде про дослідження біологічних засад кваліфікування, тяжіння до добра і зла .

В іншому смислі, терміном "біоетика" позначають включення в сферу етичного відношення також і ставлення людини до природи, до живого². У цьому сенсі біоетика - сукупність правил, дозволів і заборон, що визначають межі, міру втручання людської конструкторської діяльності в реальність живого. У тому числі - в природу людини. Отже, біоетика має визначити, що є моральним або аморальним стосовно живого, взагалі життя . Це означає, що в сферу біоетики потрапляють певні науково-дослідницькі і медичні дії, пов'язані з використанням новітніх біотехнологій у формі генної терапії, клонування, штучного запліднення, трансплантації. Але генну інженерію можна використовувати не лише в терапевтичних цілях, а й з метою взагалі будь-яких змін біологічного в людині, конструювання тілесності за її бажанням¹. Так би мовити, покращання заради покращання. Вочевидь, що в моральному сенсі є принципова різниця між втручанням генетики для зміни того, що працює ненормально, і її втручанням для створення досконалішого біологічного. У цьому відношенні біоетика намагається осмислити питання про те, чи є моральним саме таке втручання в людське біологічне? З точки зору біоетики, виникають також нові ракурси оцінки таких медичних процедур як, скажімо, аборти, або евтаназія.

Проблема абортів є однією зі складних проблем в сучасному суспільстві. У соціальному контексті явище абортів пов'язане з плануванням сім'ї. Етичні засади ставлення суспільства до абортів передбачають відповіді на питання: "Що таке життя?", "Що таке смерть?", "Що таке людина?" і т.п. І сьогодні не визначено важливе питання, з якого моменту можна вважати ембріон живим? У біоетичному сенсі аборт є не просто медичними діями або феноменом планування сім'ї, а корегуванням за бажанням людини багатоманітності біологічної визначеності людей. Справа в тому, що назавжди викреслюються певні неповторні біологічні можливості появи й існування неповторних людських особистостей та індивідуальностей. Взагалі, зменшується багатоманітність світу живого.

Отже, біоетика має визначити принципи і орієнтири неструктурного ставлення людини до живого, включаючи й людське біологічне.

У гносеологічному плані біоетика існує як галузь знання і сукупність орієнтирів, що формуються на межі біології і етики. Вона є міждисциплінарною галуззю. Професор В. Борзенков підкреслює, що, досліджуючи біологічні основи моральних феноменів, тобто того, що пов'язано з людиною, людською культурою, людськими цінностями, біоетика виходить за межі природничих наук - у філософію.

Біоетичні проблеми, що знаходяться в центрі уваги філософів науки і природознавців, пов'язані з досягненнями сучасної генетики. Людство має єдиний самовиробляючий ресурс - біологічний. Всі інші ресурси можуть бути вичерпані. Саме тому пріоритети в науці на майбутнє тисячоліття потрошку зміщуються на користь наук про життя. Людство намагається взяти під контроль самовиробництво біологічних ресурсів, розкрити механізми енергетики клітини, синтезу біологічних продуктів, фотосинтезу та ін. Це має пряме відношення до розв'язання найважливіших проблем людства, а саме, проблем продовольчого потенціалу планети, екології існування людини, здоров'я людини"⁶.

У кінці липня 2000 р. генетики з США і Великобританії сповістили про початок нового етапу в розвитку біотехнологій. Вони зробили карту з приблизно 100 тис. генів у тілі людини, або карту геному людини. Науковці упевнені, що з нею вони увійшли в нову еру біології і медицини людини. З'явилась реальна можливість покращання "біологічного" в людині. Принципово це можливо на основі терапевтичного клонування - отримання людського ембріона, з якого будуть виділені так звані стовбурні клітини для вирощування кісткових, нервових, м'язових та інших тканин. Пізніше ця технологія може привести до вирощування цілих органів, наприклад, серця, нирок. З'явиться можливість розв'язання гострої проблеми - нестачі донорських органів, яка стримує сьогодні операції з трансплантації.

У своєму тяжінні до покращання "біологічного" в людині науковці орієнтуються на створення досконалого як цінною "самого по собі". Іntenція вченого добре робити свою справу вже передбачає тяжіння до досконалого. Нові наукові відкриття - це прояв прогресу, тобто змін на краще. Але, як виявляється, ці зміни мають бути проаналізованими з погляду на виникнення майбутніх проблемних ситуацій та наслідків. Наприклад, доведено що зупинка серця на декілька хвилин призводить до незворотних змін у центральній нервовій системі. І якщо життя відновлено завдяки медичним заходам, а є

шкідливі для людини наслідки, чи несе лікар відповідальність за них? Після фізіологічної стабілізації організму як системи ("оживлення") медичними методами є велика вірогідність того, що діти, що народяться в цього індивіда, успадкують елементи незворотних змін центральної нервової системи. Виникає запитання: хто зобов'язаний контролювати ситуацію? Вона досить складна - перехрещуються інтереси приватного і суспільного, окремого - людини, і цілого - суспільства. У цьому випадку може спостерігатися зіткнення, з одного боку. гуманізму, який не дозволяє втручання в рішення індивіда, тиск на особистість. З іншого - соціально-правових заходів, які повинні виконувати свої функції і контролювати всі події, які мають відношення до суспільних змін (бо суспільству потрібні здорові громадяни). Рішення, яке приймається, потребує глибокого осмислення. Важливо не порушити право суб'єкта на свободу вибору і врахувати те, що при недостатній увазі до проблеми ситуація, яка склалася, стає фактором, що псує генофонд.

До тієї ж самої проблематики має відношення і та ситуація. коли мати вирішує виносити і родити дитину, яка має невилправну патологію психічного характеру. Чи несе вона відповідальність перед суспільством за наслідки свого вчинку в тому випадку, коли вчинки її дорослої дитини (яка успадкувала хворобу) у майбутньому, будуть загрожувати суспільству? Наполягання медиків зробити аборт - чи є ця дія виправданою і які моральні аспекти цієї ситуації? Проблеми такого типу. де перехрещуються питання гуманізму, моралі. права, на медично-біологічному (сюні с дуже складними, їх вирішення потребує застосування методів гуманітарних, природничих і соціально-правових наук, здійснення синтезу знань.

Історичним прообразом сучасного біотехнологічного перетворення живого є євгенічні наміри. Взагалі ідеї покращання роду людського не є новими. Платон писав: "Краще, що притаманне обом статям, слід з'єднувати якомога частіше. а найгірше - якомога рідше" Сам термін "євгеніка" був запропонований у 1883 році сером Френсісом Гальтоном. британським ученим, родичем Чарльза Дарвіна. Слово "євгеніка" у перекладі з грецької означає "гарна порода" або "шляхетне походження". На початку ХХ ст. ідеї Гальтона мали велику популярність серед політиків, учених та теоретиків у Європі і у Сполучених Штатах. "Суспільство не повинно дозволяти дегенератам створювати собі подібних... ми не маємо дозволяти громадянам небажаною типу залишати після себе потомство". - у свій час казав двадцятишестирічний президент Сполучених Штатів Теодор Рузвельт. Євгеніка не була лише абстрактною теорією. У Північній Америці і у Європі десятки тисяч "небажаних" людей було стерилізовано. Зрозуміло. що тлумачення того, хто є бажаним, а хто ні. багато у чому залежало від поглядів людей, які приймали рішення. Але хто має право взяти на себе відповідальність вирішувати, які якості в людині кращі, а які ні? Варварства нацизму стали причиною негативного ставлення до євгеніки. Сьогодні багато хто вважає недоречним порівнювати досягнення генної інженерії з євгенічною програмою Гітлера. У минулому євгеніка була пов'язана з політикою, з фанатизмом і ненавистю. Сучасні досягнення в галузі генетики прискорюються комерційною зацікавленістю, а також бажанням замовників покращити своє здоров'я, У будь-якому випадку прагнення "формувати людей" відповідно з генетичними уявленнями (це може бути і допомога безнадійно

хворим людям, і удосконалення біологічно повноцінної людини) може нагадувати евгеніку тієї епохи.

Але Всесвіт - єдина взаємопов'язана система. Для її функціонування потрібні різноманітні види та форми життя. Різноманітність є умовою гармонійності. Стосовно людей, якщо уявити, що усі будуть досконалими, то не треба буде вчитися одне у одного, відпаде потреба у спілкуванні, взаєморозумінні. Крім того, створивши досконалі фізіологічні істоти, неможливо бути впевненим, що і їх духовність також буде досконалою. Віддавши перевагу найкращому, можна буде спостерігати однотиповість існуючого і втрату гармонії.

З іншого боку, хто має право вирішувати, який вигляд має досконалість, наприклад, які риси характеру є найкращими? Крім того, відомо, що особисті відносини мають вигляд гармонії лише коли об'єкти мають різні якості. Отже, як будуть створюватись сім'ї, коли людина вже не зможе знайти в іншій те, чого немає у ній самій. Такі та інші проблеми виникають у зв'язку з біоетичним поглядом на майбутнє людини. Джон Ходжес закликає вводити новації в біотехнологіях за принципом: "Давайте будемо обережні, доки не будемо упевнені.

Фантастичні можливості генної інженерії породили уявлення, що на її підставі можливо вирішити соціальні проблеми. Якщо виходити з думки про домінуючу роль новітніх технологій у сучасному суспільстві, уявлення про те, що на поведінку як окремих індивідів, так і груп людей більший вплив здійснюють гени, ніж оточуюче середовище, то можна вважати, що біотехнології відіграють певну регулюючу роль у поведінці людини. Отже, питання біоетики виходять далеко за межі науки - у сферу соціокультурних і світоглядних проблем.

Проблема генного втручання означає **вибір** між двома взаємовиключними можливостями зберігання життя. Перша - біологічне покращання людського генофонду. При цьому можуть виникнути такі зміни, що вплинуть і **на** особистісну визначеність. Друга - "невтручання": тобто зберігати людську особистість, **не** намагаючись цілеспрямовано коректувати пласт біологічного. Порівняння цих шляхів - це порівняння їх ціннісних орієнтацій. З одного боку, шлях генного корегування людського біологічного базується на бажанні допомогти людству. З іншого боку, пріоритетним є той шлях, який несе найменше зло для людини.

Етичні проблеми виникають у зв'язку з тим, що біотехнології, в принципі, не мають меж, - для вирішення дослідницьких завдань можливі будь-які маніпуляції. Наприклад, геном тварин, особливо свиней та мишей, дуже близький до генома людини. У генетиці зараз постає таке питання - чи можна занурювати гени свині в людину. У цьому контексті виникає питання, що таке людина в біологічному розумінні, чи відрізняється вона від тварин лише кількістю генів? Зрозуміло, що ні. Як ми знаємо, багато факторів у житті відбувається хаотичним чином. Переміщуючи гени, людина не може бути упевненою, що контролює зміни. Не можна ставитись, до генної інженерії як до конструктора ЛЕГО. Тільки людина може діяти на основі дійсного вибору, приймати рішення, змінювати їх, планувати створення об'єктів і нових ситуацій, вдосконалювати себе і здійснювати свої бажання, будувати своє майбутнє і уявляти собі задачі й можливості їх виконання. У той же час, людина змушена

визнати свою кінечність - у пізнанні, володінні обставинами і досягненні цілей, а також у здатності передбачити: вона підкорена часу і його змінам. Тому "дії людини невідривні від ризику". У цій ситуації постає стичне питання: "Хто буде відповідати за наслідки?"

Коли 5 липня 1996 року в Рослінському інституті поблизу шотландської столиці Единбурга народилося ягня Долі, клоноване з клітини дорослої тварини професором Ганом Вілмутом і його колегами, це видатне науково-біологічне досягнення викликало суспільний резонанс. У певному розумінні відбувся етичний розподіл суспільства у поглядах на майбутню перспективу. Деякі громадяни вважали, що людство стоїть на порозі швидкого еволюціонування, інші - що людині це не потрібно і вона хоче запишатися такою, якою є. мати право, на свою унікальність, бо це право, можливо, остання людська свобода. Незалежно від свого генетичного складу, кожна людина є особистістю. Таким чином, новітні досягнення ставлять питання: "Що таке людина?" у новій - біоетичній - площині. Зрозуміло, що біотехнологічне уявлення про людину як простий результат генетичних утворень, матеріал, є дуже спрощеним та ігнорує людську соціальність. Такий редукаціоністський підхід може мати жахливі наслідки. Пам'ятаємо, до чого призвело таке ставлення до людини (як до матеріалу) у часи німецького фашизму та радянського комунізму-репресії. ГУЛАГ. Негативний суспільний досвід, спричинений використанням наукових дослідницьких технологій в антигуманних цілях, стимулює до сьогоденних юридичних дій. Не дивно, що після того, як була клонована вівця Долі. Британський уряд заборонив репродуктивне клонування, спираючись на аргументацію положення про ризик зміни генетичної людської структури, внаслідок чого людина може втратити свою сутність. "Клонування людей залишається" з точки зору офіційного Лондону (як і інших столиць великої вісімки, в т.ч. Москви), за межами наукової і побутової етики".

Досліджуючи етичні проблеми сучасної науки, відомий західний методолог науки Е.Агацці підкреслює: "Проблема наслідків вже була знайома традиційній етиці. Дія вважалась морально забороненою, коли вона має передбачуваний негативний наслідок - у співвідношенні з принципом, що слід не тільки не прагнути забороненого, але й обов'язково його уникати. Таким чином, від дій, які несуть за собою передбачувані негативні наслідки, необхідно відмовитись. Це вочевидь. Серйозна проблема виникає у тих випадках, коли дія як така не є морально індиферентною, має позитивну мету (можливо, у вищому ступені позитивну, що збігається з обов'язком), і разом з тим - передбачувані негативні наслідки"¹¹. Але той же Британський уряд дав свою згоду на клонування у медичних цілях, терапевтичне клонування.

Хоча парламент ще має проголосувати за нові закони, важливо, що уряд підтримав групу учених на чолі з головним медичним експертом країни д-р Лайємом Доналдсоном. яка дійшла висновку, що майбутня наукова віддача від таких експериментів набагато переважає всі моральні суперечки. Очікується, що надалі такий дозвіл дадуть також і в Сполучених Штатах.

Ознакою значної уваги наукового співтовариства і філософів до проблем біоетики є проведений у вересні 2000 р. у Києві українсько-британський симпозіум з біоетики. Окрім окреслених вище проблем, на симпозіумі європейські учені порушували питання про становище, яке склалося майже у всьому світовому суспільстві, особливо на Заході. Йдеться про те, що суспільні

ідеології Заходу приділяють дуже багато уваги окремій особі. Увагу завжди зосереджують на розвитку людини як особистості, удосконаленні її якостей та інтелекту, на особистих проблемах конкретної людини. Все це призвело, на погляд західних вчених, до культу людини як індивідуальності, до культивування вульгарних форм людського егоцентризму. який, безумовно, не може не відбиватися на будь-якій діяльності суб'єкта. Якщо в цьому ракурсі подивитися на наукове співтовариство. то очевидно, що людина, яка має високий рівень інтелекту та може користуватись великим обсягом знань, повинна бути відповідно морально і етично зорієнтована. Оскільки погляди людини на життя змінюються діалектично, виникає потреба з'ясувати моральну і етичну "константу", яка буде контролювати цей процес. Предметом біоетики в даному аспекті є з'ясування моральних гарантій, які можуть давати загально-людські цінності як регулятори занурення біотехнологій у людське біологічне, але цей розгляд ускладнює плюралістична орієнтація наукового мислення. При такому ставленні потрібно вагоме філософське обґрунтування запропонованих рішень біолого-медичних проблем. Плюралізм відкриває великі можливості для втілення біоконструкторської творчості дослідника в буття. Але, водночас, він може призвести до все більшого відчуження суб'єкта від суб'єкта, тоді як глобальна необхідність вимагає об'єднання світового суспільства будь-яким позитивним чином. У біоетичному сенсі це об'єднання - спосіб виживання людини як біологічної істоти і вища мета людського розуму, пов'язана з найважливішими ціннісними орієнтаціями людей - миром і злагодою.

Моральні проблеми, пов'язані з успіхами новітніх технологій, впливають на масову свідомість не лише через дослідницькі дії наукового співтовариства. його концепції, а й опосередковано. Наприклад, через релігійне трактування поглядів релігійних конфесій на можливість наслідків маніпулювання з людським біологічним. Багато християн підтримують операції з трансплантації. обґрунтовуючі їх поновленням Біблійного принципу (на основі прикладу Христа): "Дати, щоб допомогти".

Але практика трансплантації може породити складні проблеми. Щоб зрозуміти, які етичні проблеми виникають, наведемо приклад події, яка відбулася нещодавно в Америці й викликала шквал емоцій. Ліза і Джек Неш народили сина, що став донором для своєї шестирічної сестри, яка мала тяжке захворювання крові. Була потрібна пересадка ембріональних кров'яних клітин тільки брата або сестри. Запліднення проводили в пробірці, потім з п'ятнадцяти ембріонів взяли найбільш здоровий, а чотирнадцять (які не підходили) знищили. Отже, якщо вважати ембріон проявом людського життя, то вбито 14 життів заради одного. Чи можна вважати це гуманним? Важко дати однозначну відповідь на це питання. Отже, у діях Лізи та Джека Неш ми бачимо певне "технологічне" ставлення до людського ембріону, Вів'ен Натансон, голова комісії з етики Британської медичної асоціації, вважає: "Ніхто не гарантує, що дитина народжена не як "супермаркет органів" або "ліків". У Британії цей випадок назвали б порушенням закону".

Приклад протилежного ставлення до проблеми приналежності ембріона до власне людини навів професор Дейвід Кук: "У лікарні відбулася втрата ембріона в пробірці, і коли про це сказали батькам, то ці люди пережили трагедію, тому що для них ця подія була втратою дитини" Взагалі Дейвід Кук вважає, що ключовим у цих проблемах є запитання: "Що важливіше - наше

людське, чи наше технологічне?" Дослідник вважає, що ситуація для ученого змінилася; Якщо раніше його моральність вважалася "гарантованою". якщо він виходив з певної визнаної системи етичних принципів, то в ситуації новітніх біотехнологій критерієм його "моральності" мають бути результати його дослідницьких дій.

Основні проблеми біоетики пов'язані з вирішенням питання - до якої межі можливо проводити дослідження на людині та застосовувати всі отримані результати. Розповсюдженим методом, який сприяє наближенню до досконалості, може бути створення переліку норм або правил, яким необхідно слідувати, щоб досягти встановленої мети. Людська діяльність вважається "чинною" тому, що збігається з деякими ідеальними пізнавальними моделями. Це типово для діяльності, що має "моральні конотації". Дослідження діяльності людини "повинно брати до уваги цінності, правила та норми"¹³.

Виходячи з аналізу сьогоденної реальності біотехнічних наукових досліджень, можна побачити розбіжність між доцільним (подальші розробки новітніх технологій) і ціннісно-орієнтованим (наслідки: чи воно того варто). Коли учений вважає, що подальші розробки у будь-яких дослідженнях необхідні, він виявляє цільову орієнтованість діяльності, тому що функціонує згідно зі своїм засобом існування, згідно з планом реалізованим у його конструкції - "бо треба робити щось нове". Але мета більш детально виявляється за допомогою волевиявлення самої людини згідно з існуючими цінностями.

Для того, щоб з'явилась гармонія логічних міркувань і моральних орієнтацій, потрібно обґрунтувати потребу в подальшому застосуванні новітніх біотехнологій. тобто надати статусу наукового знання цим обґрунтуванням і. водночас. визначити вихідні моральні принципи. Знання про те, що вузол наявних проблем (трансплантація, евтаназія, клонування, аборти, генна інженерія і т.п.) потребує розв'язання шляхом будь-яких подальших технологічних розробок у цих областях, потребує додаткового обґрунтування. Принаймні, узгодження з "принципом обережності" у вирішенні цих питань.

На Заході вже сьогодні є дослідники, що пропонують зробити клонування людини. На думку Іана Вілмута і його колег, "значний прогрес у напрямку клонування людини може бути досягнений протягом трьох років". І це - незважаючи на перешкоди, які забороняють це робити: "Термос з культурою можна перевезти в іншу країну, де юридичної перешкоди клонуванню людини ще немає. Ніякою особливою рівня прогресу в цій країні не потрібно. Були б здорові молодіці, які готові на роль сурогатних матерів". Таким чином, що є нечинним в одній країні, може стати національною індустрією в іншій. Втім, дослідники передбачають можливі розбіжності в наслідках клонування. Наприклад. перше клонування людини вчені очікують у США. де найбільш великий ринок для нової технології. Для клонування вівці Долі взяли клітину дорослої тварини - шестирічної вівці.

Сама Долі поки виглядає чудово, молодше від своїх чотирьох років. Однак, кінцеві частини її хромосом виявилися скороченими. Це є ознака літнього віку, оскільки тіломери скорочуються з кожним поділом клітини. Тому потрібно подивитись, яке життя проживе Долі - довге і щасливе, чи піде зі світу достроково.

. З роками хромосоми ДНК - ці цеглинки, з яких складені наші гени, - збирають у себе різні мутації. Цим пояснюється та тяжка обставина, що з віком у нас більше шансів захворіти на рак. Тому людина, клонована з дорослої клітини, може бути схильна до раку або дострокового старіння. А ось американські дослідники з фірми "Едванс Сел Текнолоджі", дійшли інших висновків. Об'єктом їх спостережень були шість клонуваних теличок. Кінцеві частини хромосом виявились більш довгими за їх звичайних одноліток. Тому Роберт Лінза і його колеги дійшли висновку, що клонування, навпаки, знижує темпи клітинного поділу і зменшує процес старіння.

Чи означає це, що клони будуть вічно молодими? У всякому разі схоже, що є принципові можливості вирощувати дія трансплантації не просто органи, а ще й змолоджені. Така перспектива дуже спокуслива¹³.

У статті розглянуто більшою мірою етичні проблеми наукового біотехнологічного дослідження. Втім, будь-які наукові результати і їх втілення Здійснюються в певному соціальному середовищі. Тому було б нерозумно не врахувати те, що останнім часом більшу частину наукових розробок фінансують бізнесові структури і нові результати досліджень будуть отримувати в першу чергу саме вони. Формується ситуація, коли моральні принципи вже не відіграють визначальної ролі. Отже, може статися, що люди з нез'ясованим "коефіцієнтом моральності" будуть володіти інформацією відроджуючої або руйнуючої потужності. Є надія, що інтелектуальна еліта нашого суспільства віддасть перевагу тому факту, що знання без "морально-духовного контролю" стане засобом самознищення людини.

Намагання осмислити проблеми біоетики в ширшому контексті приводять до біофілософії. У сучасних дослідженнях біофілософія визначається як "комплексна, інтегративна, біологічно орієнтована міждисциплінарна галузь знання, що розкриває світоглядно-методологічні, гносеологічні, онтологічні та аксіологічні проблеми буття Універсуму крізь призму дослідження феномена життя"¹⁴.

У межах дослідницької програми "Біофілософія як синтез методологічних, онтологічних та аксіологічних підходів до поняття життя." (Росія) обґрунтовується думка про важливе місце біофілософії в формуванні нової філософії природи.

Професор Борзенков, визначаючи предметне поле біофілософії видалив три напрямки: 1) дослідження в області філософських проблем біології з чітко з'ясованим колом проблем (редукція, телеологія, еволюційна теорія, вид та надвидові таксони, мікро- і макроеволюція та ін.); 2) дослідження в області біологічних основ всього, що пов'язано з людиною, з людською культурою, соціальними інститутами, політикою та суто людськими цінностями (все, що спирається на теоретичний та математичний апарат популяційної генетики, синтетичної теорії еволюції і соціобіології, а іноді й виходить за ці рамки, наприклад, у біоетиці та біоестетиці); 3) дослідження життя під деяким загальнішим, ніж у біології, кутом зору (мається на увазі застосування кібернетики, теорії інформації, загальної теорії систем, синергетики та ін.), а також перенесення як суто біологічних, так і загальніших понять, напрацьованих при дослідженні життя, на увесь клас природних та соціальних систем, у тому числі й на Всесвіт в цілому¹⁵.

Ця цікава тематика потребує подальшої детальної розробки, бо безумовно "пролле світло" на розв'язання проблем, які виникають при застосуванні новітніх біотехнологій.

¹Рьюз М, Ушсон Эд. Дарвинизм и этика // Вопр. фи-лос. - 1987. - № 1; ²Кисельов ММ. Біологічна етика в системі практичної філософії // Практична філософія. -2000. - № 1; ³Балакирев Н.А, Барабош Б., Колдаева Е.М., Рекиля Т., Симонов А.Л., Трапезов О.В., Тютюнник Н.Н., Хансен С.В., Харри М. Лабиринты биоэтики. - М., 1999; ⁴Там же; ⁵Борзенков В. От "философии жизни" к "биофилософии" // Человек - 1998. - № 5. С.18; ⁶Шумный В.К. Проблемы биологии в XXI веке // Философия науки. -1999. - № 5; ⁷Симонов В. Биотехнологии // Московский комсомолец - 1999; ⁸Новая технократическая волна на Западе. - М., 1986; ⁹Агацци Э. Моральное измерение науки и техники. - М. 1998. - С.110,112; ¹⁰Симонов В. Биотехнологии // Московский комсомолец. - 1999; ¹¹Агацци Э. Моральное измерение науки и техники. - М., 1998. - С.191; ¹²Там же. - С.178; ¹³Симонов В. Биотехнологии // Московский комсомолец. - 1999; ¹⁴Шаталов АТ. Биофилософия. -М., 1997.-С.15; ¹⁵Борзенков В. От "философии жизни" к "биофилософии"// Человек. - 1998. - №5.- С.18.

50

Перова О.Є. Біоетика: смислові і предметні ракурси.//Вісник. Філософія. Політологія. - К., 2002. №38-41. - С.45-50.

М. Козак, В.П. Сосна. Професійна етика педагога

Педагогічні дії сьогодні привертають до себе багато уваги. Одні розглядаються як корисні, потрібні, доцільні, справедливі, інші – як шкідливі, непотрібні, недоцільні, несправедливі. Дана стаття є актуальною, оскільки ознайомившись з нею, читач матиме уявлення про професійну етику педагога і зможе відносно адекватно оцінити правильність чи неправильність вчинків педагога.

Професійна етика — система конкретизованих моральних норм і принципів з врахуванням особливостей тої чи іншої професійної діяльності людей [2, с.45].

Педагогічна етика є самостійним розділом етичної науки, що вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності в сфері педагогічної діяльності, розкриває її функції, специфіку змісту принципів та етичних категорій. Також педагогічною етикою вивчається характер моральної діяльності вчителя і моральних відносин у професійному середовищі, розробляються основи педагогічного етикету, що являє собою сукупність вироблених у вчительському середовищі специфічних правил спілкування, манер поведінки людей, що професійно займаються навчанням і вихованням.

Система педагогічної етики повинна показати, в чому полягає особливість ставлення вчителя до суспільства і суспільного прогресу, в чому специфіка вчительського патріотизму, гуманізму і сумлінного ставлення до праці, колективізму і чесності, правдивості та скромності.

Цілком очевидно, що основні вимоги моралі учителя не можуть не збігатися з вимогами моралі, не бути однаковими з моральними вимогами інших професій.

Проте особливості педагогічної праці породжують деяку специфіку норм моралі, які втілюватимуть в життя той чи інший принцип морального кодексу.

З'ясувати виникнення професійної етики – це простежити взаємозв'язок моральних вимог з поділом суспільної праці та виникненням професії[3, с.115]. На ці питання, багато років тому звертали увагу Аристотель, потім Кант, Дюркгейм. Вони говорили про взаємозв'язок поділу суспільної праці з моральними принципами суспільства. Уперше матеріалістичне обґрунтування цих проблем дали К.Маркс і Ф. Енгельс. Виникнення перших професійно-етичних кодексів відноситься до періоду ремісничого поділу праці в умовах становлення середньовічних цехів у XI-XII ст. Саме тоді вперше констатують наявність у цехових статутах ряду моральних вимог стосовно професії та характеру праці.

Однак ряд професій, що мають життєво важливе значення для всіх членів суспільства, виникли в далекій давнині, і тому, такі професійно-етичні

кодекси, як “Клятва Гіппократа”, моральні становлення жерців, що виконували судові функції, відомі набагато раніше.

Філософами античного суспільства у своїх роботах висловлювалися деякі судження з питань педагогічної етики. Наприклад, Демокрит говорив про необхідність погоджувати виховання з природою дитини, про використання дитячої допитливості як основи навчання, про перевагу засобів переконання над засобами примусу. Платон сповідував ідею необхідності підпорядкування дітей волі вихователя і постійного контролю за ними, високої оцінки слухняності та використання методів покарання при непокорі. Аристотель вважав виховання справою державної важливості. І тільки Квінтіліан уперше поставив питання педагогіки на професійному рівні – його рекомендації являли собою узагальнення педагогічного досвіду, застерігали педагога від використання примусу, апелювали до здорового глузду і зацікавленості дитини в процесі навчання та результатів навчання.

В епоху середньовіччя суспільство не цікавило питання педагогічної етики через домінування релігії в питаннях навчання. В епоху Відродження ці питання одержали свій новий розвиток – у працях Монтеня (звертати увагу на особистісні якості наставника, враховувати схильності дитини, не вимагати беззаперечного прийняття ідей вчителя учнем); Каменського (акцент на доброзичливому відношенні педагога до тих, кого він навчає, критика формально-показового виконання вчительських обов’язків); Локка (приділяти увагу моральним відносинам між вихователем і вихованцем, не використовувати примусу і покарань).

Представники французької освіти трактували завдання морального виховання, формулювали вимоги до морального вигляду вчителя і висували свої етичні концепції, вважаючи рушійною силою прогресу освіти, науку і розум. Як вважав Руссо, вчитель повинен бути позбавленим людських недоліків і в моральному відношенні стояти вище суспільства. Німецькі просвітителі більш глибоко конкретизували вимоги до вчителя і критикували ізольоване від суспільства виховання[3, с.57].

Професійні види етики – це ті специфічні особливості професійної діяльності, що спрямовані безпосередньо на людину в тих чи інших умовах її життя і діяльності в суспільстві. Вивчення видів професійної етики показує різноманітність та різнобічність моральних відносин. Професійні моральні норми – це правила, зразки, порядок внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних ідеалів.

Основними видами професійної етики є: лікарська етика, педагогічна етика, юридична етика, етика вченого, актора, художника, підприємця, інженера і т.д. Кожен вид професійної етики визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої специфічні вимоги в області моралі. Так, наприклад, етика вченого припускає в першу чергу такі моральні якості, як: наукову сумлінність, особисту чесність, і, звичайно ж, патріотизм. Юридична етика вимагає чесності, справедливості, відвертості, гуманізму (навіть до підсудного), вірності закону. Професійна етика в умовах військової служби вимагає чіткого виконання службових обов’язків, мужності, дисциплінованості, відданості Батьківщини.

Педагогічна етика розглядає сутність основних категорій педагогічної моралі та моральних цінностей. Моральними цінностями можна назвати систему уявлень про добро і зло, справедливість і честь, що виступають своєрідною оцінкою характеру життєвих явищ, моральних якостей і вчинків людей. До педагогічної діяльності застосовуються всі основні моральні поняття, однак окремі поняття відбивають такі риси педагогічних поглядів, котрі виділяють педагогічну етику у відносно самостійний розділ етики. Серед цих категорій – професійний педагогічний обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь і педагогічний авторитет[4, с.217].

Професійний педагогічний обов'язок – одна з найважливіших категорій педагогічної етики. Тут концентруються уявлення про сукупність моральних вимог, що виставляються суспільством учителю: виконувати певні трудові функції, переважно інтелектуальні, вірно формувати відносини з учнями та їх батьками, з колегами, з суспільством в цілому.

Справедливість характеризує відповідність між якостями людей та їх визнанням, правами та обов'язками. Педагогічна справедливість має специфічні риси, що є мірилом об'єктивності вчителя.

Професійна честь у педагогіці – це поняття, що виражає не тільки усвідомлення учителем свого значення, але й суспільне визнання, суспільна повага до його моральних заслуг і якостей. Вчитель як особистість – не тільки член професійної групи, але і представник суспільства свого часу, вихований в певній духовній атмосфері, неминуче несе на собі риси суспільства, в якому живе. Високорозвинуте усвідомлення індивідуальної честі й особистих якостей в професії педагога виділяється чітко. Якщо вчителем у своєму поведженні і міжособистісних відносинах порушуються вимоги, пропоновані суспільством для ідеалу педагога, то відповідно ним демонструється зневага до професійної честі та гідності. Честь учителя – суспільна оцінка його реальних професійних якостей, що виявляються в процесі виконання ним професійних обов'язків.

Нарешті, педагогічний авторитет учителя – це його моральний статус у колективі учнів та колег. Це своєрідна форма дисципліни, за допомогою якої авторитетний і шанований учитель регулює поведження вихованців, впливає на їхні переконання. Педагогічний авторитет залежить від попередньої морально-етичної і психолого-педагогічної підготовки вчителя. Рівень його визначається глибиною знань, ерудицією, майстерністю, відношенням до роботи тощо.

Основою професійної діяльності вчителя є педагогічний такт. Саме слово “такт” (від латинського *tactus*) – це форма людських взаємовідносин. Тактовна людина намагається вести себе в колективі так, щоб ні своїм зовнішнім виглядом, ні необережним словом не зіпсувати настроїв оточуючим. Педагогічний такт – це професійна якість вчителя. Він є складовою педагогічної майстерності і набувається разом з педагогічною освітою та педагогічною практикою. Повага до учнів, бережливе ставлення до їх особистості лежить в основі педагогічного такту. Такт потрібний вчителю не тільки в його взаєминах з учнями, а й з їхніми батьками, своїми колегами, взагалі з іншими людьми. Для педагогічного такту вчителя велике, а іноді й вирішальне значення мають такі його вольові риси, як витримка і

самовладання. Вони повинні перейти в навички і звички педагога. Не навчившись володіти собою, учитель не зуміє додержуватися педагогічного такту.

Отже, серед вимог, котрі ставляться перед педагогічною культурою вчителя, є загальнолюдські вимоги, що були розроблені в ході розвитку педагогічної практики.

Але в сфері педагогічної діяльності свої властивості та вплив має також моральна регуляція, невід'ємним елементом якої є моральне самовиховання. Адже багато вчинків педагога ніхто не контролює. Досить часто вчитель сам дає оцінку своїм діям, сам їх і коректує. Тому, моральний “барометр” вчителя – його педагогічна совість – повинен бути високорозвинутим. Кожен вчитель повинен бути взірцем для свого учня та й для суспільства в цілому.

Література:

1. Гриценко М. С. Історія педагогіки / М. С. Гриценко. – К. : Вища школа, 1973. – 468 с.
2. Карпенчук С. Т. Теорія і методика виховання / С. Т. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 261 с.
3. Русова С. В. Вибрані педагогічні твори / С. В. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К. : Знання, 2000. – 653 с.

Калугіна О. В. Етика перекладача

Перекладач – це нестаріюча професія. В часи, коли „машина” може замінити практично будь-якого спеціаліста, все ж залишається потреба в кваліфікованих перекладачах. Слід зазначити, що знання мови недостатньо щоб бути професійним перекладачем. Перекладач – це миттєва реакція, ерудиція, пам'ять, знання ділового етикету, фізична витримка, ораторські вміння. Кожна з вище зазначених рис - незамінна складова успішного, продуктивного, високооплачуваного спеціаліста. Звернемо увагу на проблему етики в роботі перекладача.

До питань етики неодноразово звертається теоретик і практик перекладу Р. К. Мін'яр-Белоручев [3], а також такі відомі усні перекладачі, як А. Паго, П. Палажченко, Г. Мірам, А. Чужакін [1; 2; 4]. У вигляді жартівливих „правил” деякі важливі етичні принципи, сформульовані М. Боуен, опубліковані у перекладеному російською мовою підручнику з синхронного перекладу відомої англійської перекладачки Лінн Вісон [5]. Однак чіткого уявлення щодо професійної етики перекладача новітні публікації все ж не дають. Типовим є лаконічне нагадування в енциклопедичному посібнику з проблем перекладу „Handbuch Translation” видання 1999 року, де позначено лише завдання існування професійної етики: „усвідомлення майбутнім перекладачем міри його професійної відповідальності і необхідності зберігати таємницю інформації”.

Тож спробуємо з'ясувати суть поняття “професійна етика перекладача” та визначити її складники.

Предметом професійної етики варто визнати сукупність морально-етичних настанов і ціннісних орієнтацій, що визначають систему норм та принципів, які виступають регулятивами у конкретній специфічній діяльності, що підпадала б під визначення професії. Аналіз джерел засвідчує, що для професійної етики перекладача основними є моральні принципи, норми професійної поведінки, вимоги професійної придатності, усвідомлення свого правового статусу, а також знайомство з технічним забезпеченням перекладу. Коротко зупинимося на їх характеристичі.

Моральні принципи перекладача стосуються насамперед його ставлення до власної праці. Спробуємо сформулювати основні правила перекладацької етики:

1. Перекладач не співрозмовник і не опонент клієнта, а транслятор, який передає усний чи письмовий текст, з однієї мови на іншу.
2. Із цього випливає, що текст для перекладача є недоторканим. Перекладач не має права за своїм бажанням змінювати сенс і зміст тексту під час перекладу, скорочувати його чи розширювати, якщо дані умови не узгоджувалися із замовником.

3. Під час перекладу інтерпретатор за допомогою відомих йому професійних дій завжди намагається максимальною мірою передати інваріант вихідного тексту, орієнтуючись на функційні доміанти оригіналу.
4. Перекладач мусить дотримуватися етики усного спілкування, поважаючи свободу особистості і не принижуючи гідності співрозмовника.
5. У деяких випадках усного послідовного чи синхронного перекладу перекладач може наділятися також і дипломатичними повноваженнями. Якщо такі дипломатичні повноваження визнані за перекладачем, він може відступити від дослівної точності вихідного тексту, щоб не допустити погіршення дипломатичних відносин, виконуючи функцію третьої сторони, проте не зобов'язаний захищати при цьому інтереси жодної із сторін. В інших випадках перекладач не має права втручатися у стосунки сторін, так само як і демонструвати свою власну позицію з приводу змісту тексту, що перекладається.
6. Перекладач зобов'язаний турбуватися про своє здоров'я, оскільки від його фізичного стану залежить не тільки зовнішній вигляд, а і якість перекладу.
7. Перекладач не має права реагувати емоційно на індивідуальні дефекти у мовленні оратора і не повинен їх відтворювати.
8. Про свою недостатню компетентність перекладач зобов'язаний тут же повідомити, а помічені за собою помилки виправляти, а не приховувати їх; це є гарантією високої якості перекладу і довіри до нього оточуючих.
9. При письмовому перекладі перекладач зобов'язаний дотримуватися правил його оформлення.
10. За необхідності перекладач зобов'язаний зберігати конфіденційність стосовно інформації, що перекладається, і без потреби не розголошувати її.

Говорячи про загальнолюдські принципи поведінки перекладача, зазвичай мається на увазі ситуація конструктивного спілкування. Проте іноді і під час розмови виникають конфліктні ситуації. Зрозуміло, що перекладач не зобов'язаний і, як правило, не в змозі її розв'язати. Мабуть, як у будь-якій іншій ситуації, він не повинен допускати приниження своєї гідності; але при цьому йому важливо вирішити: що перекладати і що не перекладати. Етика не допускає при цьому ні участі перекладача у скандалі, ані перекладу лайки, якою обмінюються співрозмовники. Він повинен перевести для сторін основний зміст їх реплік, послуговуючись літературною нормою мови, а лайку коротко прокоментувати: „Пані N ужила різкі лайливі вислови”.

Перекладач повинен добре усвідомлювати, що він повинен бути експертом не лише з мови, але і з культури відразу двох (як мінімум!) народів, й активно сприяти налагодженню контакту між сторонами. Не слід забувати ще й про те, що саме культурні особливості певної країни можуть збити з пантелику перекладача, спричинити неточності в перекладі і навіть стати причиною конфліктних ситуацій. Сюди ми можемо віднести і особливості почуття гумору, і певні жести, які тлумачаться в різних народів по-іншому, і ідіоматичні вислови, фразеологізми та неологізми, і певні історичні події та ін.

І, нарешті, інтелігентність. Мається на увазі не енциклопедична освіченість, а жвавість і творчий склад розуму, що дозволяє застосовувати власне широке коло знань у потрібний момент. Перекладачеві неминуче доведеться мати справу з людьми різних професій, з різними поглядами на життя і різними захопленнями, із текстами різної тематики і різних типів. Тож вузька спеціалізація на якійсь одній сфері знань стає на заваді повноцінному перекладу.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, відзначимо, що представники будь-якої професії мають свої норми і правила поведінки. За допомогою цих норм і правил професія займає своє місце в суспільстві, а суспільство, у свою чергу, здійснює вплив на її етику. Тож, говорячи про етику перекладача, маємо відзначити, що на першому місці в даному випадку мають стояти принципи моралі та широка обізнаність в усіх сферах. Перекладачі мають досконало знати не лише мову, з якою працюють, а і культуру, історію, економічну та політичну ситуацію в країнах з якими має справу.

Література

1. Мирам Г. Профессия: переводчик. – К., 1999. – С. 145-157.
2. Паго А. Голос из будки // Studio. – СПб, 1999. – №1. – С. 9-16.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком. – М., 1999. – С. 86-93.
4. Чужакин А., Палажченко П. Мир перевода, или Вечный поиск взаимопонимания. – М., 1999. – С. 13-14.
5. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский. – М., 2000. – С. 268-269.